

УДК 378:001.891

Сисоєва Світлана Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач НДЛ освітології
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
s.sysoieva@kubg.edu.ua

**НОВИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»:
ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСУ**

Анотація. У статті порушується проблема формування наукового тезаурусу компетентісно зорієнтованої вищої освіти. Проаналізовано основні поняття, включені до нового Закону про вищу освіту України (2014 р.). Показано, що гармонізація ступеневих моделей підготовки фахівців на національному рівні з вимогами європейського простору вищої освіти, вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій на рівні бакалавра та магістра у термінології результатів навчання актуалізували в Україні дослідження, метою яких була розробка різних моделей компетентностей; підкреслено, що важливого значення у таких дослідженнях та нормативних документах має адекватне тлумачення змісту понять, що вводяться відповідно до змісту усталених понять вітчизняного простору педагогічної науки.

Ключові слова: компетентісний підхід; компетентність; компетенції; компетенція; результати навчання.

Введення у вітчизняний науковий простір англійського слова «competence» викликало у свій час багато дискусій щодо різниці понять «компетентність» і «компетенція», їх змістового наповнення і ієрархічної підпорядкованості.

Новий закон «Про вищу освіту» знову повертає нас до необхідності чіткого розмежування цих понять, оскільки у *визначенні вищої освіти* (як «сукупності систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших *компетентностей*, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі)...») [4] та *результатів навчання* (як «сукупності знань, умінь, навичок, інших *компетентностей*, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти» [4] закладається розуміння компетентності фахівця з вищою освітою як певної множини компетентностей, які він здобуває під час навчання у вищому навчальному закладі [4].

Саме ж поняття «компетентність» визначається у новому Законі як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [4], з чого випливає, що вища освіта, відповідно до Закону, розглядається як певна компетентність та «інші компетентності, здобуті у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти».

Необхідно зазначити, що англійське слово «competence», яке вживається для позначення результатів навчання у документах Болонського процесу та у проекті TUNING перекладалося дослідниками на українську (а також і на російську) як два терміни – компетентність і компетенція. У Комплексі нормативних документів Міністерства освіти і науки (2007 рік) слово «competences» було перекладено як компетенції [6]. У законі «Про вищу освіту» (2014 рік), як бачимо, для визначення результатів навчання використовується термін «компетентності».

Ситуація виявилася настільки заплутаною, що навіть шановний член Національної команди експертів із реформування вищої освіти в Україні Ю. М. Рашкевич зазначає, що «глосарії різних важливих загальноєвропейських документів містять дещо відмінні визначення базових термінів». За таких умов, як пише експерт у своїй монографії, при описі профілів програм «ми взагалі відмовимося від використання терміна *компетентність* для описування процедур створення освітніх програм за умов наявності Національної рамки кваліфікацій» [7, 27].

Також варто зазначити, що у нормативних документах Республіки Польщі як для опису рівнів освіти (дескрипторів), так і для опису обов'язкових (нормативних) результатів навчання для кожного сектору вищої освіти використовується лише термін «результати навчання» (efekty kształcenia), а термін «компетентність» пов'язується винятково із персональними та суспільними компетенціями (kompetencje personalne i społeczne) [7, 122].

Оскільки «компетентність» і «компетенція» є ключовими поняттями компетентнісно зорієнтованої вищої освіти, виникає питання: який зміст повинні мати ці поняття у вітчизняному науковому просторі, оскільки у документах МОН (2007 р.) і у новому Законі про вищу освіту (2014 р.) вони перекладаються і трактуються по-різному?

Звернемо увагу на те, що у тексті загальноєвропейського проекту TUNING окрім терміну «competences» використовується ще такі два слова: «competent», яке перекладається як компетентний, та «capacity» – засоби, об'єм, компетенція.

Визначення сутності компетенцій відповідно до англomовного тексту проекту TUNING звучить таким чином: «In the Tuning Project, the concept of *competences* tries to follow an integrated approach, looking at *capacities* via a dynamic combination of attributes that together permit a *competent* performance or as a part of a final product of an educational process» [3, 28], що у перекладі звучить так: «У проекті TUNING у концепції (понятті) *компетенцій* намагаються використовувати інтегрований підхід, який дозволяє розглядати *компетенції* (їх наповнення) через динамічну сукупність *якостей*, які разом забезпечують *компетентну діяльність (дію)* або є складовою *кінцевого продукту* освітнього процесу» [3, 28]. Як бачимо з аутентичного перекладу, *компетенції* *трактуються як результати* освітнього процесу (навчання), а наслідком їх сформованості є компетентна діяльність (дія).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *компетентний* визначається таким чином [1, 560]: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. *Компетентність* за словником – властивість за значенням компетентний (поінформованість, обізнаність, авторитетність) [1, 560], тобто це *інтегрована якість, яку має компетентна особа* і яка відображає її поінформованість і обізнаність (знання, уміння, навички), авторитетність, яка значною мірою визначається певними уміннями, особистісними якостями й поведінковими характеристиками. Отже, «компетентність» є *особистісною і оцінною* характеристикою особи, обумовлюється рівнем та якістю її освіти, *досвідом* та її

особистісними властивостями, здатністю до самовдосконаленням та творчим підходом до своєї справи. Звернемо увагу й на те, що компетентність як інтегрована здатність особистості, формується у процесі навчання, але її сформованість й розвиток відбувається у процесі практичної діяльності та неперервного навчання упродовж життя.

Компетенція, за словником сучасної української мови, – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [1, 560].

Слово «повноваження» трактується у тому ж словнику як *право*, надане комуні-небудь для здійснення чогось [1, 1000].

У вирішенні проблем освіти, на наш погляд, доцільно звернути увагу на перший зміст поняття «компетенція». І якщо навіть ми говоримо про компетенції особи, як коло її повноважень, то при цьому розуміється її *обізнаність*, знання, уміння тощо, оскільки інше тлумачення суперечить змісту поняття «повноваження». Крім того, в освітньому контексті компетенцію не можна розглядати як коло повноважень особи, оскільки вона за змістом не означає «коло прав надане комуні-небудь для здійснення чогось», а означає «обізнаність із чим-небудь», що не можна пов'язувати із можливістю (або правом) реалізувати свою обізнаність.

«Компетенція розуміється як коло питань, щодо яких особистість має бути обізнана, це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Вона відчужена від людини, є наперед заданою соціальною нормою» (з виступу О. Я. Савченко на зборах НАПН України).

Також варто послатися на Енциклопедію освіти, у якій зазначається, що результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає *особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності* (стаття підготовлена Н. М. Бібік) [2, 409].

У загальноєвропейському проєкті TUNING *компетенції* являють собою поєднання різних характеристик, що відносяться до знання та його застосування, до позиції, навичок і відповідальності за власні дії. Вони мають багатовимірний характер, а тому, як зазначається, їх необхідно розглядати, як у контексті загальних

здібностей (загальні), що виходять за рамки спеціальностей, так і з погляду специфіки спеціальності (фахові) [3, 46].

Співзвучною до цього є думка А. Хуторського, який зазначає, що *компетенція* є сферою відносин, які існують між знаннями та дією на практиці, а *компетентність* розуміється ним як володіння людиною певною компетенцією, включаючи власне ставлення до неї та до предмета діяльності. *Компетенція* цим дослідником тлумачиться як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що прищеплюються відповідним колом предметів та процесів, є необхідними для продуктивної діяльності стосовно до них [8].

Розглядаючи компетенції як внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення, які потім виявляються в компетентності особи, І. Зимняя виділяє основні компетенції, що згруповані за видами. До першого відносяться компетенції, що відносяться до особистості як суб'єкту діяльності та спілкування, до другого – компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини і соціальної сфери [5]. Отже, мова компетенцій є найбільш адекватною для опису мети і результатів навчання. Орієнтація стандартів освіти, освітніх програм і навчальних планів на результати (компетенції) сприяє порівнянню і прозорості кваліфікацій, що здобуває особа [9, 10].

Варто підкреслити, що у вищому навчальному закладі *формується готовність до певного виду професійної діяльності*, рівень сформованості якої визначається рівнем сформованості *компетенцій* та їх видами. Становлення й розвиток *професійної компетентності фахівця відбувається тільки у процесі професійної діяльності*. Саме тому результати навчання у сучасних освітніх програмах, мають описувати *рівень або ступінь сформованості компетенцій*.

Таким чином, переклад і змістове наповнення терміну «competence» у новому законі «Про вищу освіту» не повною мірою відповідає його значенню в українській мові та смислам, що вкладаються в нього у вітчизняному педагогічному просторі.

Відтак, необхідно констатувати, що у документах Міністерства освіти і науки за 2007 рік було більш адекватно витлумачене значення англійського слова

«competence» відповідно до понять науково-педагогічного простору України та його значенню в українській мові [6].

Компетенція – це визначена норма стосовно неперервної освіти, яка задається освітніми стандартами і використовується для формування вимог до результатів навчання. *Компетентність* – це інтегрована особистісна якість людини (її капітал), що формується на етапі навчання, остаточно оформлюється і розвивається у процесі практичної діяльності та забезпечує компетентний підхід до вирішення професійних завдань. Компетентність є оцінною характеристикою особи. Компетентності особи є її особистісним капіталом і результатом навчання у різних формах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Компетентнісний підхід* – це підхід, спрямований на формування компетентності особи.

Саме тому вважаємо, що визначення вищої освіти у новому Законі як сукупність компетентностей не є коректним. На наш погляд, вища освіта повинна розглядатися, з одного боку, як процес навчання у вищій школі, а, з іншого, як результат навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні. Також, на наш погляд, варто підкреслити, що фахівець як компетентна особа (!) є капіталом і тільки через нього можна використати його капітал (сформовані компетенції). Саме у цьому й криється *принципова різниця між компетенцією і компетентністю*. Викривлення змісту цих понять приводить до нівелювання самої компетентної людини як носія компетенцій.

Таким чином, розгортання в останнє десятиріччя в Європі поліфонічного освітнього простору, гармонізація ступеневих моделей підготовки фахівців на національних рівнях з вимогами європейського простору вищої освіти, вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій на рівні бакалавра та магістра в термінології результатів навчання актуалізували в Україні дослідження, метою яких було розроблення різних моделей компетентності. Особливого значення у таких дослідженнях та нормативних документах, що розробляються з їх урахуванням, має тлумачення змісту понять відповідно до змісту інших, усталених, понять вітчизняного простору педагогічної науки.

При виробленні механізмів щодо реалізації нового Закону про вищу освіту, зокрема оцінювання результатів навчання, варто врахувати наукові здобутки вітчизняної педагогічної науки, тим більше, що означена проблема вже має свою науково-дослідну історію.

Також варто підкреслити, що наміри України щодо приєднання до Європейського простору вищої освіти зовсім не означають, що ми маємо втрачати свої традиції в освітній галузі, вносити непорозуміння у вітчизняний науковий освітньо-термінологічний простір. У жодному документі Болонського процесу не прописана уніфікація освіти чи освітніх процедур, навпаки, йдеться про збереження традицій власної освіти із зрозумілим тлумаченням її результатів для європейського освітнього простору. Для того, щоб цього досягти, на наш погляд, необхідно, з одного боку, якомога менше руйнувати зміст усталених понять вітчизняної педагогічної науки, а, з іншого, максимально адекватно тлумачити зміст нових понять, що вживаються у документах ЄС, Європейському освітньому просторі, відповідно до їх значення у нашому мовному просторі та усталених понять вітчизняної педагогічної науки. На наш погляд, найбільш професійно це можуть робити представники педагогічної науки, а тому це може стати одним із пріоритетних напрямів діяльності НАПН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Загальноєвропейський проект TUNING [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 22 – 23.
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти // За загальною редакцією В. Д. Шинкарука / [Укладачі: К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Т. Ю. Морозова, М. О. Присенко, Н. І. Тимошенко. Для упорядкування матеріалів залучались: В. І. Калініченко, А. В. Кошель, В. П. Погребняк, Ю.

В. Сухарніков] – МОН України: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – Київ, 2007. – 79 с.

7. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

8. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 60-64.

9. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe, Strasburg, 1997. – P. 11.

Рецензент

Чернуха Н. М. – д.п.н., проф.

Стаття надійшла до редакції 20.05.15

НОВЫЙ ЗАКОН УКРАИНЫ «О ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ»: ДИСКУССИОННЫЕ АСПЕКТЫ НАУЧНОГО ТЕЗАУРУСА

Сысоева Светлана Александровна

доктор педагогических наук, профессор,

член-корреспондент АПН Украины,

заведующая НИЛ освитологии

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев

s.sysoieva@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье поднимается проблема формирования научного тезауруса компетентностно ориентированного высшего образования. Проанализировано основные понятия, включенные в новый закон о высшем образовании Украины (2014 г.). Показано, что гармонизация ступенчатых моделей подготовки специалистов на национальном уровне с требованиями европейского пространства высшего образования, формирования общего понимания содержания квалификаций на уровне бакалавра и магистра в терминах результатов обучения актуализировали в Украине исследования, целью которых была разработка разных моделей компетентностей; подчеркнута, что в таких исследованиях и нормативных документах важное значение имеет адекватный перевод содержания понятий соответственно к значению понятий отечественного пространства педагогической науки.

Ключевые слова: компетентностный подход; компетентность; компетенции; компетенция; результаты обучения.

THE NEW LAW OF UKRAINE «ON HIGHER EDUCATION»: DISCUSSION ASPECTS OF THE SCIENCE THESAURUS

Svitlana O. Sysoieva

Grand PhD, professor,

corresponding member of NAPS of Ukraine,

Head of Osvitology Lab

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

s.sysoieva@kubg.edu.ua

Abstract. The article studies the problem of scientific thesaurus formation of competency oriented higher education. Here are analyzed the basic concepts included in the new Law on Higher Education of Ukraine (2014). It is shown that during the implementation of the Bologna process in Ukraine thanks to the efforts of scholars and practitioners a basis for implementing competence building approach and curriculum based on competencies have been created. The need for harmonization of training models at the national level with the requirements of European higher education to develop a common understanding of the content of qualifications at the bachelor's and master's degrees in terms of learning outcomes were actualized in Ukrainian studies whose purpose was to develop different models of competences. It is stressed here that the importance of such studies and documents that are being developed with their account, has adequate interpretation of the meaning of concepts according to the meaning of the concepts of national pedagogical area.

Keywords: competence building approach; competence; competences; competent; learning outcomes.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Great explanatory dictionary of modern Ukrainian / Uklad. i holov. red. V. T. Busel.- K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. - 1728 p. (in Ukrainian).
2. Encyclopedia of Education / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V. Kremen. - K.: Yurinkom Inter, 2008. - 1040 p. (in Ukrainian).
3. Tuning Educational Structures in Europe [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: [http:// www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm](http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm). (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine «On Higher Education» vid 01.07.2014 № 1556-VII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Zimnjaja I. A. Key competences as the resulted and aimed basis for competence based approach in education / Y. A. Zymniaia. – M.: Yssledovatelskyi tsentr problem kachestva podhotovky spetsyalystov, 2004. – P. 22 – 23. (in Russian)
6. Complex of the normative documents for development of the components of the system of higher education standarts // Za zahalnoiu redaktsiieiu V. D. Shynkaruka / [Ukladachi: K. M. Levkivskyi, V. L. Hulo, L. O. Kotolovets, T. Yu. Morozova, M. O. Prysenco, N. I. Tymoshenko. Dlia uporiadkuvannia materialiv zaluchalys: V. I. Kalinichenko, A. V. Koshel, V. P. Pohrebniak, Yu. V. Sukharnikov] – MON Ukrainy: Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity. – Kyiv, 2007. – 79 p. (in Ukrainian).
7. Rashkevych Yu. M. Bologna process and new paradigm of higher education: monograph / Yu. M. Rashkevych. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2014. – 168 p. (in Ukrainian).
8. Hutorskoj A. Key competences as the components of the personal-oriented paradigm in education / A. Khutorskoi // Narodnoe obrazovanye. – 2003. – № 2. – P. 60-64. (in Russian)
9. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzezland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe, Strasburg, 1997. – P. 11. (in English)